

معرفی صلح‌آمیزترین روش‌های دفاع ملی

مهرانگیز علیزاده - هنرآموز هنرستان کاردانش فارابی

آذربایجان شرقی - تبریز

چکیده

یکی از امور فطری در انسان، واکنش دفاع است. انسان به طور طبیعی و فطری در برابر هر متجاوز واکنش نشان می‌دهد. اما دامنه دفاع اختصاص به حوزه فردی ندارد و در حوزه عمل اجتماعی نیز این مقوله مطرح می‌شود.

در جهان امروز برای حفظ تمامیت ارضی و هویت اسلامی-ایرانی کشور در قبال انواع تهاجم‌های گوناگون از قبیل فرهنگی، نظامی و ... نیازمند روش‌های نوین برای پیشگیری و دفاع هستیم. حال هر گاه سخن از دفاع به میان می‌آید در وهله اول دفاع نظامی مد نظر قرار می‌گیرد، در صورتی که روش‌های صلح‌آمیزی نیز برای دفاع وجود دارد که در بسیاری مواقع از دفاع نظامی کارآمدتر می‌باشند.

در این نوشتار تلاش بر آن است تا پس از معرفی واژه دفاع و پرداختن به فلسفه آن، ضرورت این امر مهم تبیین شود و با نگاهی به دفاع نظامی و همچنین دفاع فرهنگی که نمایی از دفاع صلح‌آمیز می‌باشد، این امر مورد تاکید قرار گیرد که در جهان امروزی و مخصوصاً در سالهای اخیر تنها دفاع نظامی کارساز نمی‌باشد، بلکه دفاع فرهنگی نیز برای حفظ ارزشهای یک ملت و تداوم آنها امری اجتناب‌ناپذیر است. بعد از پرداختن به مسائل ذکر شده نیز هفت راهکار صلح‌آمیز دفاع معرفی شده که یکی در مورد دفاع نظامی و بقیه مربوط به دفاع فرهنگی می‌باشد.

بررسی ساختار امنیت و دفاع ملی یکی از موضوعات مهم و حساسی به شمار می‌رود که تاکنون در کشورمان تحقیقات قابل توجه‌ای درباره آن صورت نگرفته است. بدون تردید، ایران، پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به دلیل موقعیت حساس جغرافیایی و استراتژیکی، با خطرات جدی و تهاجمات نظامی و فرهنگی از سوی دولتهای استعمارگر مواجه بوده و از این لحاظ، همواره دفاع و تامین امنیت ملی، موضوعی حائز اهمیت در نظر گرفته شده است. دفاع از یک سرزمین هم از بعد نظامی و هم از بعد فرهنگی لازم و ملزوم یکدیگرند تا نه تنها مرزهای کشور از هم گسیخته نشوند بلکه اتحاد و همبستگی ملت نیز پایدار ماند. زیرا که این اتحاد و یکرنگی است که زمینه ساز دفاع ملی که والاترین نوع دفاع است می‌گردد را فراهم می‌آورد.

معنی واژه دفاع

دفاع که از واژه عربی دفع گرفته شده است به معنای دور نمودن چیزی است.^۱ دفاع در اصطلاحات علمی نیز در دو علم به معانی خاصی به کار رفته است. در اصطلاح فقهی، تکلیف و حقوقی است که از سوی خداوند به عنوان مالک و قانونگذار مطرح شده است. شخص از این حق برخوردار است که برای پیش‌گیری از آسیب‌هایی که اعتقاد و مال و جان و آبروی وی را تهدید می‌کند دفاع و حمایت کند و از یک نظر تکلیفی است که نمی‌تواند از آن عدول نماید. بنابراین همواره سخن از حق دفاع از جان، مال و ارض و ... به میان می‌آید و به عنوان تکلیف از وی خواسته شده تا آن‌ها را از هرگونه آسیب در امان نگه دارد و محافظت نماید و در برابر متجاوز بایستد و از آن‌ها حمایت کند.^۲ البته در علم حقوق هرگاه از دفاع سخن به میان می‌آید، منظور آن است که

۱ - مفردات راغب ص ۳۱۶

۲ - تحریر الوسیله؛ امام خمینی ج ۱ ص ۴۸۵

شخص در برابر اتهامات و ایراداتی که از سوی اصحاب دعوا طرح می شود از خود دفاع کند و لایحه دفاعی از خود تهیه کند. ۳

با توجه به تعاریف فوق می توان به این نقطه پی برد که دفاع امری فطری است که خواه نا خواه در ذات هر موجودی نهفته است علاوه بر این یک تکلیف الهی و حق طبیعی هر بشر است . به این معنا که کاربردهای واژه بیان می کند که هدف از ایجاد چنین حقی چیزی جز محافظت بر حق طبیعی بشر که حفظ جان و مال او است نمی باشد و از آن جایی که آبرو و شخصیت افراد همانند جان آدمی عزیز و محترم است و هتک آن همانند نیستی و نابودی وی شمرده می شود، از این رو است که در عرض، جان و مال مطرح شده است.. و در گام بعدی دفاع از اجتماع مطرح است. در قرآن نیز تنها دفاع از خود فردی مطرح نیست بلکه دفاع از خود جمعی که به شکل ملت و جامعه مطرح می شود نیز امری است واجب است . ارتباط تنگاتنگی که قرآن برای جامعه و فرد می یابد این مسئله را تأکید می کند که دفاع از جامعه به معنای دفاع از خود می باشد. جامعه، محل رشد و ارتقاء شخصیت بشر و شکل گیری هویت وی می باشد که تا در جامعه ای صلح برقرار نباشد نه جان آدمی در امنیت است نه مال او. دفاع از اجتماع امری اجتناب ناپذیر است که برعهده همه ی افراد آن است نه یک شخص یا یک گروه خاص.

دفاع فرهنگی یا نظامی

مقوله دفاع در سالهای پیش بیشتر در چارچوب ملاحظات نظامی و انتظامی مورد توجه بوده است. این در حالی است که مطمئناً می توان تعریفهای دقیقی با در نظر گرفتن ابعاد امنیت ملی از آن ارائه کرد به نحوی که تمرکز مسئولیت حراست از امنیت کشور، صرفاً بر روی نیروهای نظامی و امنیتی قرار نگیرد. به عبارت دیگر، باید تعریفی از امنیت و دفاع ملی ارائه کرد که سهم اندیشه و فرهنگ در آن به صورت دقیق مشخص شده باشد.

« امنیت ملی، حفاظت از شیوه پذیرفته شده زندگی مردم است که با نیازها و آرمانهای مشروع دیگران نیز سازگار می‌باشد. امنیت، شامل فارغ‌بودن از حمله نظامی یا فشار، آزادی از انهدام داخلی و رهایی از زوال ارزشهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که برای نحوه زندگی، اساسی است و این امنیت تنها در سایه ی دفاع ملی حاصل می‌شود.»^۱

در موقعیت تهاجم فرهنگی، دفاع تنها گزینه برای مقابله قلمداد می‌شود، ولی در درازمدت، دفاع به تنهایی قادر به مقابله مؤثر با گسترش عمیق تهدیدات نیست. صرف‌نظر از اینکه انفعال نوعی قرارگرفتن در موضع ضعف می‌باشد مدافعین را از جهت روحیه نیز تدریجاً دچار ضعف خواهد کرد. لذا بهترین مواجهه با تهدیدات فرهنگی، دفاع در کنار اتخاذ موضعی فعال است که ما از آن به اقدامات بازدارنده با هدف ایجاد مصونیت نام می‌بریم. برای طراحی و شکل‌گیری سلسله اقدامات بازدارنده، تقویت ورودی و پردازش اطلاعات با انگیزه گمانه‌زنی درباره آینده کاملاً ضروری است. که این گمانه‌زنی درباره آینده یک پروژه پژوهشی است که باید در حوزه تخصصی مرتبط و از سوی متخصصان همان رشته صورت گیرد.

ارائه راهکارهای پیشنهادی برای دفاع ملی

انقلاب اسلامی که یک انقلاب فرهنگی است، که از ابتدا همواره مورد تهاجمات و تهدیدهای مختلف واقع شده است. این تهدیدها به ویژه پس از پایان جنگ تحمیلی روند فزاینده‌ای به خود گرفته است. همچنین شواهد گویای این مهم

۱- میرعرب، مهرداد نیم نگاهی به مفهوم امنیت

است که انقلاب اسلامی در دهه آینده و به ویژه با ظهور نسلهای جدید، با چالش‌های فکری - فرهنگی جدی‌تری مواجه خواهد بود که این وضعیت صرف‌نظر از تأثیر پروسه ارتباطات و اطلاعات جهانی بر آن، عمدتاً با مقاصد شیطنت‌آمیز، از سوی شبکه‌های مخالف خارجی و داخلی طرح‌ریزی گردیده است. بنابراین باید به دنبال طرحی بود که منابع و امکانات مادی و معنوی کشور را به منظور حفظ، حراست و ترویج منافع ملی،

ارزشهای انقلاب اسلامی و فرهنگ ملی و دینی، بسیج و سازماندهی می‌کند، تا با استفاده از آن طرح از مملکت و انقلابمان که با خون شهیدان به دست آمده دفاع کرد. طبعاً این طرح باید مبتنی بر اصولی روشن باشد تا بتواند به مثابه نیرویی هدایت‌کننده در بخشهای سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی کشور، عمل کند. هنگامی که این اصول شناخته شدند، باید از آنها نه تنها در جهت مشخص کردن اولویتهای منافع ملی، بلکه علاوه بر آن همچون شیوه‌ای جهت تصمیم‌گیری درخصوص چگونگی حفاظت از این منافع در برابر تهدیدات معین نیز بهره جست.

(۱) عنایت عمیق و توجه همه جانبه به رهنمودهای مقام معظم رهبری

این توصیه یک توصیه اخلاقی و دینی نیست. واقعیت این است که اقدامات، رهنمودها و تذکرات معظم‌له نشان می‌دهد که ایشان، بر تمامی دردها و معضلات برشمرده اشراف کامل دارند و بسیاری از ناشناخته‌های ما را می‌شناسند. برای مثال: در زمانی که همه نگران بحرانهای اقتصادی بودند، ایشان از حضور تهاجم فرهنگی خبر می‌دهند و آنگاه که احساس می‌کنند بسیاری از خواص مطلب را در نیافتند، از وجود شیخون فرهنگی سخن می‌گویند که این نشان دهنده آگاهی کامل ایشان بر اوضاع مملکت می‌باشد. علاوه بر ویژگی ذکر شده این عنایت سبب همبستگی ملی و همسو کردن اهداف می‌شود تا جامعه در یک جهت، برای حفظ و احیای ارزشها و پاسداری از آنها گام بردارد و جلوی نفاق و پراکندگی، که عامل اصلی فروپاشی یک نظام است گرفته شود.

(۲) دفاع از قانون اساسی، دفاع از تمامیت نظام

قانون اساسی هر نظام، خمیرمایه بنیادی ترین عملکردها و بنیادی ترین سندی است که محل اجماع شهروندان و منتخبین ایشان در راس هرم سیاسی است. شاید مهم ترین نقشی که این سند در این میان ایفا می‌کند معیار و مبنایی است که برای کاهش منازعات میان حکومتگران و شهروندان در اختیار قرار می‌دهد و معرکه آرا و انظار متنوع را در عرصه عمل به تصمیمی مشخص و معین می‌رساند.^۱

دفاع از قانون اساسی به مثابه میثاق ملی و فصل الخطاب یک نظام سیاسی، یک وظیفه همگانی است، تا با دفاع از قانون در واقع از نظام و در راس آن از مملکت خود دفاع کرده باشند.

۳) توجه خاص به دفاع نظامی

امنیت ملی یک کشور در درجه اول به معنای تامین شرایطی است که کشور را از تعرض بیگانگان دور نگه دارد. دفاع نظامی به عنوان تامین کننده امنیت و استقلال یک سرزمین امری واجب و تکلیفی عینی است که می بایست همگان بدان قیام کنند. در حقیقت آثاری که قرآن برای دفاع نظامی بیان می کند ارزش و اهمیت دفاع و نیز چرایی و چگونگی دفاع را نیز بیان می دارد و به عنوان اصل راهبردی می تواند در برنامه ریزی مورد توجه خاص قرار گیرد. از جمله مهم ترین آثاری که قرآن برای دفاع نظامی برشمرده شده است حفظ جامعه از فساد و تباهی است؛ زیرا هر متجاوز می کوشد تا جان دیگری را بستاند و یا بر او حکومت کرده و چیره شود؛ در حالی که از چنین حقی برخوردار نیست و شمشیر و قدرت مجوزی بر ولایت نمی باشد. متجاوزان حقوق طبیعی و قانونی را زیر پا می گذارند و عدالت را تباه می سازند و نسل و حرث و کشت و زرع را به تباهی و نابودی می کشانند^۲ از دیگر آثار دفاع نظامی آن است که نمادهای فرهنگی و علل و عوامل انسجام ملی هر جامعه حفظ می شود و مساجد و کلیسا و کنیسه و دیگر نمادهای فرهنگی و آیینی تباه نمی شود.^۳ تأمین آزادی عقیده از دیگر دستاوردهای دفاع نظامی در برابر متجاوزان است، زیرا متجاوزان می کوشند تا عقاید و فرهنگ های خویش را تحمیل کنند و با دگرگونی فرهنگی گفتمان و فرهنگ خاص دیگری را بر جامعه به زور شمشیر و سرنیزه تحمیل نمایند. این گونه است که قرآن در آیات ۳۹ و ۴۰ دفاع مشروع را عاملی مهم برای حفظ عقیده و تأمین آزادی های عقیدتی برمی شمارد.

۱- امیرعباس میرزاخانی، روزنامه اعتماد شماره ۱۵۸۱

۲- بقره آیه ۲۵۱

۳- حج آیه ۴۰

۴) تعادل هویت قومی و هویت ملی

یکی از وظایف دولت شناسایی و تحلیل بررسی عوامل موجود در ایجاد بحران و همچنین یافتن شیوه ها و راههای مناسب برای کنترل و مهار آنها می باشد، از جمله بحران هایی که نقش تعیین کننده در سرنوشت یک کشور دارد ، بروز حساسیت های قومی می باشد. قوم عبارت از مردمی است که دارای وحدت زبان، کنش و بینش و منافع مشترکی باشد و قومیت یک احساس اجتماعی است که از اشتراک وطن، زبان، و وحدت تاریخی و آرمان ها ناشی می شود. اصولاً کشورهایی که از وسعت ارضی قابل توجهی برخوردارند و یا دارای تنوع قومی و نژادی می باشند خصوصاً اینکه اختلافات زبانی، فرهنگی، مذهبی نیز بدان اضافه شود، در معرض تهدید جنبش های خود مختار و تجزیه طلب می باشند که باعث مختل شدن امر دفاع ملی می گردد . ۱

حرکت قومیت ها در کشورهای مختلف نشان می دهد که قومیت ها به سمت باز یافتن ریشه خود بوده و برای بازسازی و احیای فرهنگ مجدد اصلی خود از هیچ تلاشی دریغ نمی کنند، لذا در این سو نقش دولت بیش از هر زمان دیگری روشنتر و مشخص تر می شود .

دولت برای پاسخ دادن به نیازهای فرهنگی و اقتصادی و حتی سیاسی اقوام مجبور است راهکار و شیوه خاصی را انتخاب کند. در این باره سه الگوی عمده ، ماهیت اساسی سیاست قومی در جوامع چند قومیتی وجود دارد که انتخاب هر یک از این الگوها براساس فرهنگ و تطور تاریخی و محدوده جغرافیایی هر کشور مشخص می شود:

الگوی اول : همانندسازی یا یک شکلی فرهنگی

همانندسازی فرایند تقلیل خط تمایزات قومی است و زمانی رخ می دهد که اعضای دو یا چند جامعه نژادی یا گروه اجتماعی کوچک با یکدیگر همسان شوند. هدف سیاست های همانندسازی عبارت است از: ترکیب زیست شناختی، فرهنگی، اجتماعی و روانی گروه های متمایز و منفرد به منظور ایجاد یک جامعه عاری از تفاوت های

قومی. هدف از سیاست های همانندسازی کاهش اختلافات فرهنگی و ساختاری در میان گروههای مختلف است که در آن صورت جامعه ای متجانس و همگن خواهیم داشت. این روح در دو سطح فرهنگی و ساختاری انجام می گیرد.

۱- ابوطالبی، علی، حقوق قومی، اقلیت ها و همگرایی. ص ۱۳۱

۵) دفاع از منافع ملی در دنیای مجازی

ابداع روش های جدید و نو برای دفاع از منافع ملی ایران در فضای مجازی توسط ایرانیان نشان دهنده هوش سرشار آن ها و همگام شدن با فناوری های جدید در فضای سایبر است. این تحرکات و جنبش ها کاملاً خودجوش است و عمومی شدن آن ها و استقبال وسیع از این حرکت ها می تواند باعث ایجاد وحدت ملی در میان جوانان شود. اما نکته اینجاست که استفاده از این روش ها باید به درستی و با درک تمام جوانب و لوازم آن صورت گیرد و از شتاب زدگی یا ارائه اطلاعات نادرست خودداری شود. از جنبش هایی که اخیراً شروع شده می توان به ماجرای جمع آوری امضا علیه گوگل برای اصلاح نام خلیج فارس و حذف عبارت مجعول خلیج عربی از روی نقشه خلیج فارس در نرم افزار گوگل زمین (Google Earth)، اشاره کرد این جریان به این ترتیب است که حدود چند سال پیش موسسه ملی جغرافیا (National Geography) در اطلس خود اقدام به درج عبارت جعلی خلیج عربی به جای خلیج فارس کرد که خشم ایرانیان بسیاری را برانگیخت و اعتراضات بسیاری را به همراه داشت. به همین علت یک بمب گوگلی در اعتراض به این عمل ساخته شد که با عبارت گلف عربی (Arabian Gulf) و با لینک به صفحه خاصی عمل می کرد. این اقدام به ابتکار یک وبلاگر ایرانی انجام شد و ده ها هزار وبلاگ نویس ایرانی به آن صفحه لینک دادند. بدین ترتیب وقتی کاربران اینترنت عبارت خلیج عربی را در گوگل جست و جو می کنند، در رتبه اول با این صفحه مواجه می شوند و وقتی وارد این صفحه می شوند، با این جمله روبه رو می شوند که «خلیجی با این نام در دنیا وجود ندارد»، «هیچ جایی به نام خلیج

عربی هرگز وجود نداشته است و نام صحیح آن خلیج فارس بوده و هست.» ماجرای بمب گوگلی خلیج فارس باعث شد تا دکتر لاریجانی دبیر وقت شورای عالی امنیت ملی خواستار تکرار آن در موضوعات مرتبط با منافع و امنیت ملی کشور از سوی ایرانیان شود. او از این تجربه به عنوان یک نهضت نرم افزاری نام برد. پس با توجه به این مطالب اگر سیاست فناوری اطلاعات بر پایه منابع انسانی و زیرساخت قابل اعتماد بنا گردد، در واقع ابزارها و وسایل لازم برای ارزیابی، برنامه‌ریزی، مدیریت تغییرات توسعه و دستیابی به رشد پایدار و از همه مهمتر زمینه دفاع ملی را نیز در اختیار قرار می‌دهد.

۶) اهداف ایدئولوژیک درسیاست خارجی و دفاع ملی

یکی از مفاهیم مورد اجماع نظری نزد دانشمندان و صاحب‌نظران سیاسی، اهداف «دیپلماسی» است. آنچه که مجموعه فعالیت‌ها و سازوکارهای دیپلماتیک آن را تعقیب می‌کند، تأمین منافع ملی و افزایش قدرت ملی با استفاده از پتانسیل‌های فرامرزی و از طریق فن و هنر دیپلماتیک است. بحث هزینه و فایده نیز در این میان عنصر تعیین‌کننده است. یعنی سیاستمداران و دیپلمات‌های ماهر، متخصص و وطن‌دوست، بر اساس قاعده «هزینه و فایده» در یک مقطع زمانی از منابع ملی با اهداف شخصی هزینه می‌کنند تا در زمان مشخص دیگری ضمن تأمین هزینه‌های اولیه به سود و منفعت مشخص و معینی نیز دست یابند و منافع ملی کشورمان را تأمین کنند. ۱

۷) حفظ آرمان‌های اسلامی

قدم مهم و نهایی این است که وقتی می‌توان نظام‌های اصلاح شده بر اساس آرمان‌های اسلام را اجرا نموده و از آن دفاع نمود که توده‌های وسیع مردمی آمادگی پذیرش آن را پیدا نمایند. در این مرحله باز خود اسلام است

که باید یاری دهد. خوشبختانه هم متون نظری اسلام و هم تجربه عملی آن در صدر اسلام نشان داده است که اگر «اقامه نماز» به مفهوم عمیق آن صورت پذیرد و مطابق تاکیدات خاص قرآن و پیامبر اکرم(ص) و ائمه اطهار جایگاه واقعی خود را پیدا کند و متاثر از اقامه نماز، مساجد احیاء شوند و در پی آن امر به معروف و نهی از منکر در متن روابط اجتماعی باز گردد و از حوزه مسائل شرعی فردی به مسائل شرعی اجتماعی و حکومتی سرایت پیدا کند، جامعه بطور فزاینده برای پذیرش نظامهای مبتنی بر آرمانهای اسلامی آماده می‌شود. بدیهی است که با این نگرش قدر و منزلت اقدامات سازمان یافته سالهای اخیر برای احیای نماز ارزشی بسیار فراتر از آنچه امروز به نظر می‌رسد خواهد داشت. چرا که روشن می‌گردد چگونه نماز داروی هر درد کهنه و عمیق فردی و اجتماعی است. البته لازم به توضیح نیست که اقامه نماز موج آفرین، نمازی است به مراتب عمیق‌تر از نمازی که نوعا بر پا می‌شود، اما راه رسیدن به عمق نمازی کارساز و موج‌آفرین از همین مسیری است که آغاز شده و امید است تداوم یابد.

۱- پارسا عمادالدین - مقاله منافع ملی و اهداف ایدئولوژیک در سیاست خارجی - بازتاب

نتیجه گیری

در پایان لازم است که همواره با بیداری به مقابله با روش ها و سازوکارهای دشمنان پرداخت و از تهاجمات ارضی و

فرهنگی آنان که به نمادهای انسجام ملی صورت می‌گیرد غافل نبود.

جهان کنونی به جای استفاده از شیوه های قدیمی و سنتی دفاع، من جمله دفاع نظامی نیازمند شیوه های جدید مدیریتی است که این شیوه ها را می توانیم در قالب دفاع صلح آمیز مطرح کنیم. یعنی ما می توانیم با پیش رو قرار دادن رهنمودهای مقام معظم رهبری و حفظ آرمانهای اسلامی و در زیر سایه قانون اساسی به دفاع

همه جانبه از سرزمین و هویتمان پرداخته و با به کنار گذاشتن تعصب های قومی و با اتحاد و یکرنگی و از طریق فن و هنر دیپلماتیک و تکنولوژی های جدید، مرزهای فرهنگی ، جغرافیایی و سیاسی کشورمان را حفظ کنیم.

منابع:

- ابراهیم حاجبانی . مقاله مساله وحدت ملی و سیاست قومی ، مجموعه مقالات مسائل اجتماعی ، ۱۳۸۳
- علی ابوطالبی . حقوق قومی ، اقلیتها و همگرایی . ترجمه دکتر علی کریمی مله . فصلنامه مطالعات ملی . شماره اول ، پاییز ۱۳۷۸
- امیرعباس میرزاخانی ، روزنامه اعتماد، شماره ۱۵۸۱
- دکتر مهرداد میرعرب ، نیم‌نگاهی به مفهوم امنیت، ترجمه: دکتر عبدالقیوم سجادی، فصلنامه علوم سیاسی، ش ۹
- عمادالدین پارسا . مقاله منافع ملی و اهداف ایدئولوژیک درسیاست خارجی - بازتاب
- ترمینولوژی حقوق، جعفری لنگرودی
- امام خمینی تحریر الوسیله، جلد ۱
- راغب اصفهانی مفردات